

SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING PSIXOLOGIK JIHALARINING AHMIYATI VA KELIB CHIQUISH SABABLARI

¹*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, San'atshunoslik fakulteti 1-kurs talabasi Turdimuratova Nesibeli,*

²*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti pedagogika va psixologiya kafedrasi oqituvchisi Mambetyarova Venera*

ANNOTATSIYA

Odamlarning bir-biriga o'zaro ta'sir qilishi va usullarining obyektiv ravishda namoyon bo'ladigan subyektiv tajribali odamlar o'rtasidagi munosabatlar, bir-birini idrok etishi va baholashi mumkin bo'lgan munosabatlar, yo'nalishlar, kutishlar, va boshqa moyilliklar tizimi, Ushbu dispozitsiyalar mazmuni, maqsadlari, qadriyatlar va sabablari birgalikdagi faoliyatni tashkil etish bilan bog'liq bo'lib, ularni shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Psixologik ta'sir, adekvatlik, identifikatsiya, hissiy komponent.

Har bir davlatning kelajagi uning qo'lida ta'lim-tarbiya olgan farzandlarimizning ma'rifatidan kelib chiqadi. Mustaqillik yillarida respublikada milliy ta'lim va tarbiya tizimi davlat siyosatining muhim yo'nalishi darajasiga ko'tarildi. Bunda muhim o'qituvchi sifatidagi tajribali pedagoglar o'qituvchilarni o'qitishda, ta'lim berish va tarbiyalash jarayonlarini tubdan qayta ko'rib chiqishlari kerak. O'z vaqtida yoshlarga ta'lim-tarbiya berish, psixologiya va boshqa sohalarda kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash bo'yicha o'z vazifalarini amalga oshiradi, deb ta'kidladi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev.

Muloqot - odamlarning birgalikdagi faoliyatlari ehtiyojlaridan kelib chiqadigan turli faolliklari mobaynida bir-birlari bilan o'zaro munosabatlarga kirishish jarayonidir. Ya'ni, har bir shaxsning jamiyatda bajaradigan faoliyatlari (mehnat, o'qish, o'yin, ijod qilish va boshqalar) o'zaro munosabat va o'zaro ta'sir shakllarini o'z ichiga oladi. Chunki har qanday ish odamlarning bir-birlari bilan til topishishni, bir-birlariga turli xil ma'lumotlarni uzatishni, fikrlar almashinuvi kabi murakkab hamkorlikni talab qiladi. Shuning uchun ham har bir shaxsning jamiyatda tutgan o'rnini, ishlarining muvaffaqiyati, obro'si uning muloqotga kirisha olish qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir. Bir qarashda osongina tuyulgan shaxslararo muloqot aslida juda murakkab jarayon bo'lib, unga odam hayoti mobaynida o'rganib boradi. Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlil islohotlar va asosiy vositalarni jadal yangilash zarurati alohida ahamiyatga ega.1 Zamonaviy dunyoda oila

yangi shakllarga ega va bilan taqqoslaganda sezilarli darajada o'zgartirilgan oldingi avlodlar davomida qabul qilingan oilaviy munosabatlarning an'anaviy shakllari[1,2]. Shaxslararo munosabatlar - bu bizga yaqin odamlar bilan munosabatlar; bu ota-onalar va bolalar, er va xotin, aka-uka va opa-singil o'rtasidagi munosabatlardir. Albatta, yaqin shaxsiy munosabatlar faqat oilaviy davralar bilan chegaralanmaydi, bunday munosabatlar ko'pincha turli sharoitlarda birga yashaydigan odamlarni o'z ichiga oladi. Bu munosabatlardagi umumiy omil turli xil mehr-muhabbat, sevgi va sadoqat tuyg'ulari, shuningdek, ushbu munosabatlarni saqlab qolish istagi. Agar xo'jayiningiz hayotingizni qiyinlashtirsa, u bilan xayrlashishingiz mumkin; agar do'kondagi sotuvchi sizga tegishli e'tibor bermagan bo'lsa, siz u yerga boshqa bormaysiz; agar xodim sizga bevafo bo'lsa, iloji bo'lsa, u bilan aloqa qilmaslikni afzal ko'rasiz va hokazo. Ammo, agar biz va yaqinlarimiz o'rtasida muammolar yuzaga kelsa, bu biz uchun juda muhim bo'ladi. Sartarosh bilan yomon munosabatda bo'lganligi sababli psixologga qancha odam keladi? Boshqa tomondan, biz ko'plab odamlarning maishiy va oilaviy, jamoaviy muammolarda maslahat va yordam so'rab murojaat qilayotganini ko'ramiz. Bir necha asrlar davomida shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq muammolar nafaqat o'z dolzarbligini yo'qotibgina qolmay, balki ko'plab ijtimoiy va gumanitar fanlar uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shaxslararo munosabatlar va unda o'zaro tushunishga erishish imkoniyatlarini tahlil qilib, jamiyat, oila va shaxs rivojlanishidagi ko'plab ijtimoiy muammolarni tushuntirish mumkin. Inson hayotining ajralmas atributi bo'lgan shaxslararo munosabatlar hayotning barcha jabhalarida muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, shaxslararo munosabatlarning sifati muloqotga, erishilgan tushunish darajasiga bog'liq. Bir qator ijtimoiy va gumanitar fanlarda unga bo'lgan qiziqish ortib borayotganiga qaramay, shaxslararo munosabatlardagi muloqotning roli hali ham yetarlicha o'rganilmagan. Ammo unga yondosh bir qancha qarashlar mavjud: 1. Muloqot kategoriyasini o'zaro bog'liq bo'lgan munosabatlar toifalari sohasidan aniq farqlash zarurati; 2. Muloqot darajalariga ko'ra shaxslararo munosabatlarni tuzishga urinish. 3. Jamiyatning tushunmovchilik bilan bog'liq shaxslararo va shaxslararo ziddiyatlarni hal qilish zarurati. maqsad bu kurs ishi shaxslararo munosabatlarda muloqotning rolini tushunish, shuningdek, shaxslararo munosabatlarni muloqot darajalariga ko'ra tuzishga urinishdir. Shaxslararo munosabatlarning tarkibiy qismlari: 1. Kognitiv komponent- barcha kognitiv psixik jarayonlarni o'z ichiga oladi: hislar, idrok etish, tasvirlash, xotira, fikrlash, tasavvur. Ushbu komponent tufayli birgalikdagi faoliyatda sheriklarning individual psixologik xususiyatlari va odamlar o'rtasidagi o'zaro tushunish haqida bilim mavjud. O'zaro tushunishning xususiyatlari quyidagilardan iborat: 2. Adekvatlik - idrok etilayotgan shaxsning ruhiy aks etishining to'g'riligi; 3. Identifikatsiya - shaxs tomonidan o'z shaxsiyatini boshqa shaxsning shaxsiyati bilan aniqlash;

4. Hissiy komponent- shaxsning boshqa odamlar bilan shaxslararo muloqotda bo'lgan ijobiy yoki salbiy tajribalarini o'z ichiga oladi. Odamlar muloqot jarayonida so'zlardan tashqari, ya'ni verbal vositalardan tashqari turli xil harakatlardan, qiliqlardan holatlardan, kulgu, ohanglar va boshqalardan ham foydalanadilar. Qiliqlar, mimika, ohanglar, to'xtashlar (pauza), hissiy holatlar, kulgu, yig'i, ko'z qarashlar, yuz ifodalari va boshqalar o'zaro muloqotning nutqsiz vositalari bo'lib, ular muloqot jarayonini yanada kuchaytirib, uni to'ldiradi, ba'zan esa nutqli muloqotning o'rnini bosadi, bunday vositalarni noverbal vositalar deyiladi. Buyuk rus yozuvchisi L.Tolstoy odamlarda 97 xil kulgu turi hamda 85 xil ko'z qarashlari turi borligini kuzatgan. G.M. Andreevaning yozishicha, odam yuz ifodalari, nigohlarning 2000 ga yaqin ko'rinishlari bor. Ayniqsa, birinchi bor uchrashganda ko'zlar to'qnashuvi, nigohlarning roli keyingi muloqotning taqdiriga kuchli ta'sir ko'rsatishi maxsus tadqiqotlar jarayonida o'rganilgan. Bularning barchasi muloqotning hissiy tomondan boy, mazmundor bo'lishini ta'minlab, odamlarning bir-birlarini tushunishlariga yordam beradi. Muloqotning noverbal vositalarining milliy hamda xududiy xususiyatlari borligini ham alohida ta'kidlab o'tmoq lozim. Masalan, o'zbek xalqining muloqot jarayoni boy, o'zaro munosabatlarining bevosita xarakteri unda shunday vositalarning ko'proq ishlatilishi bilan bog'liq. Bolalarning o'z yig'isi bilan onasiga o'z his-kechinmalari hamda xohishlarini bildirishlari ham bolalarning yosh xususiyatlariga bog'liq. Boshqa millatlar madaniyatiga nazar tashlanadigan bo'lsa, ularda ham ba'zi bir muloqot vositalarining turli millatlarda turli maqsadlarda ishlatilishining guvohi bo'lish mumkin. Bolgarlar agar biron narsa bo'yicha fikrni tasdiqlamoqchi bo'lishsa, boshlarini u yoq-bu yoqqa chayqashar, inkor qilishmoqchi bo'lsa, aksincha, bosh siltashar ekan. Ma'lumki, o'zbeklar, ruslar va bir qator boshqa millatlarda buning aksidir. Demak, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda muloqotning barcha vositalariga, ayniqsa, nutqqa e'tibor berish kerak. Bolalarni ilk yoshlik chog'laridanoq nutq madaniyatiga o'rgatish, nutqlarini o'stirish choralari ko'rish zarur [3,4]. Pedagog esa shunday nutq madaniyatiga ega bo'lishi kerakki, u avvalo, uning faoliyatini to'g'ri tashkil etishni ta'minlasin, qolaversa, bolalarda nutqning o'sishiga imkoniyat bersin. Agar biz suhbatdoshimizni yaxshi, diqqat bilan tinglasak, bu bilan biz unda o'z - o'ziga hurmatni ham tarbiyalaymiz. Demak, tinglash jarayoni ko'pchilik tasavvur qilgani kabi unchalik passiv jarayon emas ekan. Uning muloqotning samarali bo'lishidagi ahamiyati nihoyatda katta. Chunki tinglash qobiliyati gapiruvchini ilhomlantiradi, uni ruhlantiradi, yangi fikrlar, g'oyalarning shakllanishiga sharoit yaratadi. Shuning uchun ma'ruzachi professorning har bir chiqishi va ma'ruzasi agar talabalar tomonidan diqqat bilan tinglansa, bu pedagogik muloqotdan ikkala tomon ham teng yutadi. Agar muloqot jarayonida ishtirok etuvchi ikki jarayon - gapirish va tinglashning faol o'zaro ta'sir uchun teng ahamiyatini nazarda tutsak, bu jarayon qatnashchilarining psixologik savodxonligi va muloqot texnikasini egallashining

ahamiyatini anglash qiyin bo`lmaydi. Shuning uchun ham ijtimoiy psixologiyada odamlarni samarali muloqotga ataylab o`rgatishga juda katta e`tibor beriladi. Bu boradagi fanning o`z uslubi bo`lib, uning nomi ijtimoiy psixologik trening (IPT) deb ataladi[5,6]. IPT - muloqot jarayoniga odamlarni psixologik jihatdan hozirlash, ularda zarur kommunikativ malakalarni shakllantirishdir. Eng muhimi IPT mobaynida odamlarning muloqot borasidagi bilimdonligi ortadi[7,8,9].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev Akmal Nasriddinovich (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. European science review, (3-4), 69-72.
2. G`oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
3. Халқ сўзи газетаси. 2017-йил 16-январь, № 11
4. Дубровина И.В. « Школьная психологическая служба» М. 1991.
5. Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Т. «Возрастно – психологическое консультирование». 1990.МГУ.
6. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. Н.2005.
7. Фельдштейн Д.И. Феномен Детства и его место в развитии современного общества // Мир психологии. – 2002, № 1.
8. Internet tarmog`idagi veb-saytlar ro`uxati:
9. www.expert.psychology.ru
10. www.psycho.all.ru